

„A pápa barátai” – a kéményseprők

XI. Pius szenvedélyes hegyászó volt, ezért már pápává választása előtt, nagyra értékelte a kéményseprőket és a foglalkozásuk gyakorlásához szükséges bátorságukat. Ezt azzal ismerte el, hogy alkalmanként megajándékozta és ünnepi lakomákra hívta őket a milánói érseki palotába. E szokását egyházfőként is megtartotta, így jóvoltából a kéményseprők Milánóban valóban „a pápa barátai” megtisztelő címet viselhették. Ez azonban igen ritka kivételnek számított, mert a „koromlovagok” szakmáját évszázadokon át lenézték.

Egy kis „füstölgés”

A kultúrtörténetben általában úgy kezdődnek a krónikák, hogy „már a régi görögök” vagy „a rómaiak is...”. A kémények és füstfaragók azonban – jöllehet, a görögök és a rómaiak is süttöttek-főztek – ritka kivételnek számítanak. A görögök parázson dolgoztak, s igaz, hogy így igen lassan ment és nagy türelmet igényelt az étel elkészítése, de a nyílt tűznél lényegesen kevesebb füst keletkezett, ami egyszerűen eloszlott a lakásban. A rómaiaknak nehezebb dolguk volt, mert ők már tűzhelyen főztek, s annak el kellett vezetni a füstjét. Náluk a családok fő tartózkodási helye a házban belüli átrium volt. Az elnevezés az „ater” (fekete) szóból származik. Miért választották a rómaiak ezt a meglepő színt e helyiségnek? Ne gondoljuk, hogy ízlésficamuk volt! Csupán arról van szó, hogy mivel az átriumban főztek, ott állt a tűzhelyük, s a kiáramló füst színezte feketére a nyitott mennyezetet.

A középkorban az emberek a lakóházaik közepén kis gödröt vájtak tűzrakás céljából, a füstjét pedig a tetőn kialakított nyíláson vezették el. Így volt ez akkoriban Magyarországon is.

Egész Európában tilos volt őrizetlenül hagyni a tüzet, s az akkori törvények értelmében az est egy meghatározott órájában ki kellett oltani a még hamvadó parazsat és fedéllel lezárni. E kötelességre harangjelzés emlékeztette a polgárokat. Hogy mennyire fontos feladat volt a tűz őrzése, azt az is mutatja, hogy *Szent István* erről külön rendelkezett a törvénykönyvében. Előírta a mindenki számára kötelező részvételt a vasárnapi templomi szertartáson, azoknak azonban felmentést adott, akiket az otthoni tűz vigyázásával bíztak meg.

A települések az évszázadok során mindig nagy gondot fordítottak a tűzvédek megelőzésére. Igen változatosak voltak a szabályok, még egy adott országon belül sem voltak egységes tűzrendészeti előírások. Sok helyen kötelezték a háztulajdonosokat a kémények építésére és separtetésére. Néhol azt is meghatározták, hogy a szomszédos ház sövényétől milyen távolságra lehet kandallót építeni, hogy vizet kell tartani a házak előtt tűzvész esetére, mely

céheknek kell bekapcsolódniuk a tűz oltásába stb. Ez utóbbit Pest városa még a XIX. században is oly komolyan vette, hogy – a reszelővágóktól, az ecetgyártókon, a kefekészítőkön át egészen a harisnya-kötőkig, kirurgusokig és fátyolszövőig – minden céh részt vett az oltásban. Tűzvész esetén egy szigorú forгатókönyv szerint meghatározott rendben vonultak fel és végezték a dolgukat. Oly különlegesnek számított ez az eljárás, hogy a bécsi kongresszusról *József nádor*hoz érkezett *I. Ferenc* osztrák császár, magyar király, *III. Frigyes Vilmos* porosz uralkodó és *I. Sándor* orosz cár kíváncsian kocsiztak ki egy Király utcai tűzesethez, majd két teljes órán át lenyűgözve szemlélték a nem mindennapi látványt.

A városok gyakran emeltek tűztornyokat is. Gondoljunk csak például a soproni, a veszprémi vagy a szécsényi tűztornyra! Szerepük lényeges és hasonlatos volt a – főként az Alföldön található – templomok tornyán körbefutó tűzkiáltó erkélyhez. Ha a vörös kakas fölütötte a fejét valahol a városban, a torony erkélyén álló őr feladata volt a harangot megkondítani, s zászlóval a tűz irányába mutatni.

A soproni Tűztorony csúcsa

Na, de akkor kitalálta fel a kéményt? Nem tudjuk. Erre vonatkozóan csupán különböző feltételezések vannak. A XII. század első harmadából származó adatok azt bizonyítják, hogy az akkori Európában több helyütt (pl. Angliában, Itáliában, Francia- és Bajorországban is) ismerték, alkalmazták már a ké-

ményt. Ugyanakkora tehető a falnak támaszkodó kandallók elterjedése is. Bizonyára ennek tudható be, hogy a kéményre és a tűzhelyre több nyelvben egy és ugyanaz a kifejezés használatos (németül pl. kamin, franciául cheminée, olaszul camino stb.) A kémények és kandallók elterjesztése az Európaszerte dolgozó itáliai építőmunkásoknak köszönhető. Angliában igen sokáig farönkökből vájták ki a kéményt, ami az anyaga miatt igen gyakran kapott lángra és a szűk keresztmetszete miatt alig lehetett tisztítani. Csak a XV. század második felében váltotta föl a fakéményt a kőből vagy téglából épült, amit azonban borsos ára miatt nem mindenki engedhetett meg magának. A kémény az akkori idők egyik státusz-szimbólumává vált.

Hogy ez mennyire így volt, igazolja a XVI. századi Franciaországban épült Chambord-kastély példája is, melynek tetején valóságos kéményerdő látható. Ahány nap, annyi kémény – gondolhatnánk a kastélyra pillantván, ugyanis az év minden egyes napjára jut belőlük egy művészi igénnyel, különböző figurákkal, címerekkel díszített példány. Egyes német városok sem sokkal maradtak le a franciák mögött a díszítő versenyben...

A francia Chambord-kastély

A kandallóürtöket is előszeretettel szépítették faragásokkal, a párkányukat pedig porcelánokkal és mindenféle dísztárgyakkal rakták tele. A kandalló is a család gazdagságát mutatta. Ha már meleget nem szolgáltat, akkor legalább legyen díszes! – vélhették, mert az akkori kandallók mellett sokat didegtek az emberek. A hideg még a királyokat sem kímélte, legalábbis erre következtethetünk a Napkirály sógornője, *Charlotte-Elisabeth* bajor hercegnő 1695 telén kelt levelének ebből a részletéből: „a király asztalán belefagyott a poharakba a víz és a bor.”

Csak a XVIII. század első harmadában jöttek arra rá, miként kell a kandallót és a kéményt úgy kialakítani, hogy megfelelő meleget biztosítson és a füst minél előbb eltávozzon a helyiségekből. Ezek az újítások hozták meg a kémények virágkorát. Magyar-

országon – bár a XIII-XIV. században épült váraknál már föllelték az első kémények építésére utaló nyomokat – használatuk csak a XIX. század közepétől szolgálta igazán az emberek kényelmét és biztonságát. Ennek egyik oka a *Mátyás király* korában, a tulajdonra a kémények száma alapján kivetett, úgynevezett füstadó volt, mely a szegény parasztokat oly annyira félelemben tartotta, hogy még a XIX. században is inkább a konyhában tüzeltek, s a füstöt az ajtón vezették el. Persze azért Magyarországon is komolyan vették a kéményügyet. Hogy mennyire, azt jól bizonyítja Pest városa 1700-ban kiadott rendelkezése is, amely igen drasztikusan büntette azokat, akik egy már korábbi szabályzat alapján egy héten belül nem építettek tűzbiztos kéményt. Ha nem tették, egész egyszerűen elkobozták a házukat.

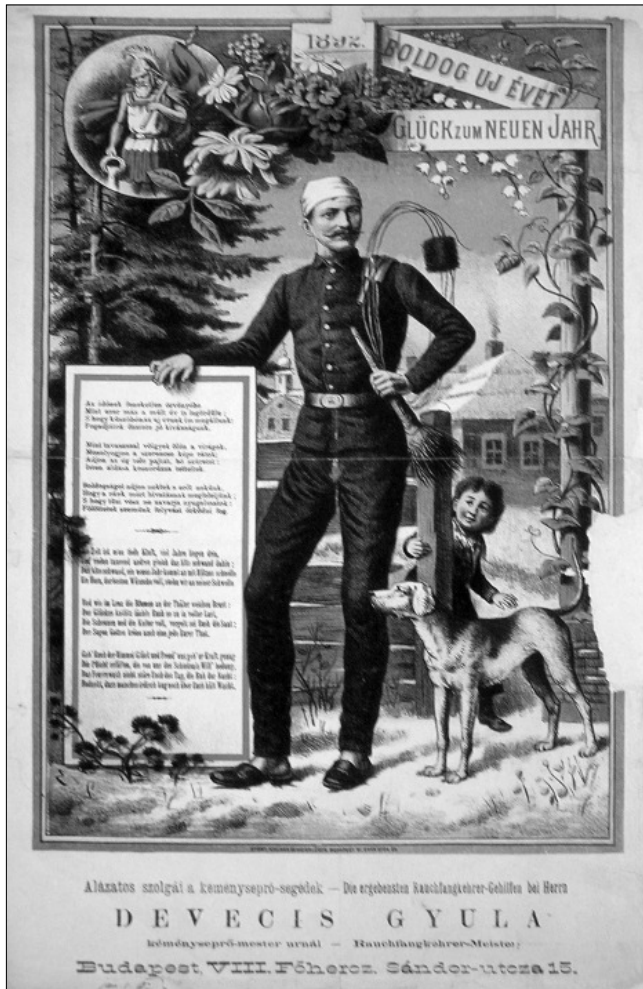
Az első füstfaragók

Az első kéményépítők főként *Észak-Itáliából*, valamint az azzal határos svájci *Graubünden* kanton hegyes vidékeiről indultak útra, a szélrózsa minden irányába. Az a remény vezette őket, hogy Európa nagyobb városaiban meg tudják majd keresni a mindennapi kenyerüket. A hegyvidék ugyanis nem tudta biztosítani a lakóinak a megélhetésükhöz szükséges anyagi javakat. Az olasz építőmesterek voltak egyben az első kéményseprők is. Önmagában a kéményseprés nagyon keveset jövedelmezett, ezért a vándorló kéménykotrók déligyümölcsökkel, fűszerekkel, piperecikkekkel és más közkedvelt termékekkel is kereskedtek.

Sokáig járták Európa útjait, mert lenézett szakma volt az övék. Akadtak olyan városok, amelyek egyenesen megtiltották a házaló kéményseprők tevékenységét. Nem tekintették „tisztességes” szakmának e munkát, mert igen sokáig még céhet sem alapíthattak. Abban a korban csak azoknak a szakmáknak volt tekintélye, amelyek céhekbe tömörültek.

A megtelepedett, más szakmát űző kézművesek közül általában a kőművesek, a kályhások és a tetőfedők vállaltak jövedelem-kiegészítésként kéménytisztítást.

A XV. és XVI. században az európai városok tűzrendészeti előírásai sok helyütt már megkövetelték a kémények rendszeres karbantartását, a kéményseprők azonban jellemzően mégis csak a következő századokban telepedtek le a városokban. Akkor tudtak nekik annyit fizetni, hogy megélhettek belőle. Az esetek jelentős részében továbbra is olasz származású kéményseprők látták el a feladatot. Jellemzően a XVII-XVIII. század volt az első kéményseprő céhek megalakulásának kora is. Egészen addig a kalaposokkal, szappanosokkal, tűcsinálókkel együtt az ún. szabad művészet szakmái közé tartoztak. Kedvezőtlen megítélésükben az is szerepet játszott, hogy rendszeresen alkalmaztak a munka elvégzésére 10-15 éves fiúkat, akik nap mint nap embertelen, életveszélyes körülmények között dolgoztak. Nagyon nehéz volt megmászni az eleinte rendkívül szűk át-

Devecis Mihály kéményseprőmester 1892-es naptára, amit a segédei ajándékoztak az ügyfeleknek

mérőjű, és magas kéményeket: csupán a térdükkel és könyökükkel tudták magukat megtartani. Felfelé menet a kaparóvassal távolították el a megragadt kormot és szurkot, lefelé ereszkedve pedig a kémény falát separték le nyírfa vagy tollseprűvel. Eközben levegőhöz is alig jutottak. Árvaházak, szegény családok biztosították a kéményseprő gyerekek utánpótlását. E szakmában, egyes országokban, sajnos, egészen a XIX. század végéig dívott a gyerekmunkaerő alkalmazása.

A hazai kéményseprők első írásos említése II. Ulászló egyik 1514-ben kelt királyi rendeletében olvasható. Számuk akkoriban elenyésző volt. Eleinte nálunk is a más foglalkozást űzők (ácsok, fazekasok stb.) tisztították a kéményeket. Az első kéményseprők a XVII. és XVIII. században telepedtek le a városainkban. Túlnyomórészt olasz származásúak voltak, de akadtak közöttük németek is. Olasz származású volt Devecis Mihály kéményseprőmester is, akinek a XIX. sz. derekán épült háza Budapesten a Bródy Sándor u. 15. sz. alatt (akkoriban Főherczeg Sándor utca 15.), amely még ma is látható. Egykori gazdájának foglalkozását a ház homlokzatán álló, mára már kissé megviselt kéményseprő figura teszi egyértelművé. A család nevét nemcsak azzal írta be a kéményseprés kultúrtörténetébe, hogy egyik fia az

ipartestület első elnöke volt, hanem azzal is, hogy amikor Petőfi Zoltán, a híres költő elzúllott fia, az 1860-as évek vége felé, télvíz idején Pestre jött, akkor úgy segített annak nyomorúságos helyzetén, hogy télikabátot ajándékozott neki. A XVII-XVIII. századra esik az első honi kéményseprő céhek létrejötte is. Kapcsolatot áptak más országok kéményseprő céheivel is, és az osztrákoktól vették át azt a szokást, hogy a kéményseprő legények – életkoruktól függetlenül – tegezték egymást.

A szakma tekintélyét növelte Mária Terézia 1748-ban kiadott kiváltságlevele is. A kéményseprés joga vásárolt szerzemény lett, amely a kéményseprő mester halála után özvegyére és a gyerekeire szállt. Ezt 1818-ban I. Ferenc is megerősítette. 1848-ig a kéményseprőknek nem kellett adót fizetniük és katonáskodniuk.

Védőszentjeik

A korábbi századokban nemcsak a városok, templomok, kolostorok választottak maguknak védőszentet, hanem a céhek is. A patrónusoktól a nehézségek elhárítását és védelmet reméltek, másrészt közbenjárást az Úrnál. Így volt ez a kéményseprők patrónusa, a közismert Szent Flórián esetében is, akinek tiszteletét a tűzoltókkal együtt még ma is őrzik, s becsülettel „megosztoznak” rajta.

Szent Flórián a Fő utcai Szt. Flórián templom homlokzatán

Flórián a Diocletianus-féle keresztényüldözések idején kiállt keresztény hite mellett, ezért 304-ben egy nagy kőhöz kötve az Enns folyóba lökték, ahol vértanúhalált halt. Sírja fölé építették Felső-Ausztriában a Sankt Florian apátságot. Általában egy vizes korsóval és/vagy égő házzal ábrázolják. Ennek magyarzata a legendájában keresendő, mely szerint még gyermekként egy korsó vízzel eloltott egy égő házat. Az emberek kiváltképp tűzvész idején fordultak hozzá és kérték a segítségét. Rendkívül népszerű szent volt, hiszen – főként a középkorban – nem mentek ritkaságszámba a tüzesetek, melyek néha egész városokat pusztítottak el. Éppen ezért – megelőző jelleggel – szívesen szenteltek neki templomokat, kápolnákat, faragták meg szobraikat és festették meg alakját.

Emléknapja május 4., amikor a kéményseprők nem dolgoztak, szentmisén emlékeztek nagy patronusukra. A céhmestereiket is Szt. Flórián, vagy a céh másik patrónusa, *Remete Szt. Antal* emléknapiján választották meg.

Remete Szent Antal tisztelete mindig is elhalványult, majd idővel elkopott Szt. Flóriáné mellett, de sokáig az ő emléknapiját is megtartották. Ez január 17-ére esett, így a céhtagok e napon sem dolgoztak.

Kéményseprő Madonna

Franzin Péter Pál olasz származású kéményseprő a jobb megélhetés reményében, a török kiűzése után érkezett Budára. A vár területén, a Dísz tér 9. szám alatt építtetett magának és családjának házat. Rövid idő elteltével a polgárjogot is megkapta, majd kéményseprő mester lett.

Nem sokáig élvezhette azonban a török idők utáni viszonylagos nyugalmat, mert a XVII. és XVIII. század fordulóján őt is, ahogy az ország egész lakosságát rettegésben tartotta az újból kitört pestisjárvány. Rengetegen estek áldozatául. Franzin megfogadta, ha a veszedelem megkíméli a családját, hálából elzarándokol anyaföldjére, a piemonti Rébe, fölkeresi az ott található, XIV. századi, csodatévő Vérehulló Szűz Mária kegyképet, másolatot készített róla és haza hozza. Így is tett, s a budai vár Fehérvári-kapujával szemben található szőlőse területén fakápolnát emeltetett a másolat számára. A képen Szűz Mária öleli át a kis Jézust és tejével táplálja. Fontos megjegyezni, hogy ez az ún. Szoptató Madonna képtípus tisztelete már a középkortól ismert és kedvelt volt. Mária tejének gyógyító hatást tulajdonítottak. Kultusza különösen a pestisjárványok idején nőtt meg, mert egy legenda alapján a fekete halál ellen is védelmet nyújtott. A hívők körében hamar elterjedt a „Kéményseprő Madonna” tisztelete és rengetegen keresték föl érte a – ahogyan akkoriban nevezték – Kürtőseprő-, Kéményseprő- vagy Vér-kápolnát. A zarándokok számát csak megsokszorozták a képpel történt csodás esetek és imameghallgatások.

Ilyen csoda volt az is, hogy amikor 1723 tavaszán leégett a kápolna, a Kéményseprő Madonna meg-

A buda-krisztinavárosi Vértó Szűzanya kegyképe 1750 körül, ismeretlen rézmetsző műve.

Imalap Landerer Lipót Ferenc budai nyomdájából

menekült. A régi épület helyén újat emeltek kőből. A források arról számolnak be, hogy amikor 1739-ben ismét pestis dúlt, a hívők sokasága rohanta meg félelmében a kápolna oltárképét. Olyan zűrzavar támadt, hogy katonákkal kellett körülzárni az imahelyet. Egyszer csak arra lettek figyelmesek, hogy nem a megszokott időben kondulnak meg a harangok. Átkutatták a kápolnát, ám nem találtak senkit. A szokatlan esetet követő napon teljesen megszűnt a járvány. E csoda miatt az egyház, a Réihez hasonlóan kegyképnek minősítette a festményt és a kápolnát kegyhellyé nyilvánították. A hívők fogadalmi ajándékokkal halmozták el a kegyképet. A tömegével érkező zarándokok kiszolgálására fogadók, üzletek épültek, s ezzel a Kéményseprő-kápolna egy új, születő városrésznek, a Mária Terézia kedvenc gyermekéről elnevezett Krisztinavárosnak lett a központja. A nevezetes képet 1751-ben maga Mária Terézia is meglátogatta. Miután imádkozott Bécsbe való szerencsés visszatéréért, két mise megtartására huszonnégy aranyat adományozott.

Az általános babonák révén a nép mindig is szerencsét hozóknak tekintette a kéményseprőket. A kegykép népszerűségén túl talán ennek is betudható, hogy a templom a XIX. században a házasságkötések kedvelt színhelye volt. Itt fogadott örök hűséget a feleségével *gróf Széchenyi István* és *Semmelweis Ignác* is.

A Kéményseprő Madonnáról több másolat is készült. A budapesti Ferenciek terén álló templomban és Budakeszin, a makkosmáriai Angyalok Királynéja templomában is található belőlük egy.

A szakma leghíresebb képviselője:
id. Storno Ferenc

Id. Storno Ferenc kéményseprő-dinasztiából származott. Dédapja hátrahagyva a svájci hegyek között található Solduno falut, a bajorországi Landshutban telepedett meg és ott lett kéményseprő. Korán elhált édesapja is e mesterséget választotta, ám mellette szívesen rajzolt, festett és metszett. Bizonyára tőle örökölte id. Storno Ferenc a művészi vénát. Szeretett volna művészeti képzettségre szert tenni, akkori körülményei azonban ezt nem tették lehetővé, így az ősei mesterségét sajátította el. Miután édesanyja is meghalt, mostohaapja pedig ellenezte művészi elképzeléseit és nem akarta átadni neki a kéményseprő családi vállalkozást, útra kelt. Első állomása München volt. Ott határozta el véglegesen, hogy mégiscsak képzőművész lesz. Ígéretét be is tartotta. Pénze ugyan továbbra sem volt, de autodidakta módon képezte magát a festészet és az építészet területén. Pozsonyba készült, de egy rossz útbaigazításnak köszönhetően Sopronban kötött ki, ahol aztán leélte az életét. Egy soproni kéményseprőnél helyezkedett el. Főnöke halálát követően, elvette annak özvegyét és átvette a vállalkozását is, amit aztán művészi tevékenysége idején sem adott fel. Tehetségének köszönhetően mások mellett olyan neves pártfogókra talált, mint *Friedrich Amerling*, a kor elismert arcképfestője, *Rómer Flóris*, a magyar régészet „atyja” és *Ipolyi Arnold* püspök, akik valamennyien nagyra értékelték a tehetségét és megbízásokkal látták el.

Számos templomot restaurált, mint például a soproni Szent Mihály-templomot, a Pannonhalmi Apátság templomát, a körmöcbányai vártemplomot, s több kápolnát, templomot festett ki, illetve hozta helyre az oltárképeiket. A lőcsei Szent Jakab-templom és a tullni Háromkirályok-kápolna felújítása elismeréseként megkapta a Ferenc József-rend lovagi címét s a pápai Szilveszter-rend lovagkeresztjét.

A Magyar Tudományos Akadémia jóvoltából számos megbízást kapott középkori műemlékek mérésére és dokumentálására. Így járt Erdélyben, a Muraközben és Cseh- és Morvaországban is. Amikor két fia már felnőtt, és kitanulták a kéményseprő mesterséget, majd befejezték művészi tanulmányaikat is, együtt dolgozott velük számos művészi feladaton. Igaz, hogy az alma nem esett messze a fájától, ám a

fiai már nem voltak annyira tehetségesek, mint az apjuk. Amikor már az anyagi helyzete rendeződött és a művészi felkéréseknek köszönhetően jelentősen megnőtt a család vagyona, megvásárolta Sopron belvárosában az egyik legszebb házat, amely ma a Storno-ház nevet viseli. Id. Storno Ferenc útjai során rengeteg régiséget, műkincset vásárolt. E szenvedélyét fiai is örökölték. Megőrizték és bővítették a gyűjteményét. Egykori lakóhelyük ma látogatható, nyilvánossá tett gyűjteményük kiállítóhelye.

Stornót kortársai is elismerték és tisztelték. Számos egyesület és szervezet tagja volt. 86 éves korában, 1907. január 29-én hunyt el.

Balázs Erzsébet

Felhasznált irodalom:

Élet a régi Magyarországon – szerkesztette: Gyurgyák János, Környei Anikó, Saly Noémi (Osiris Kiadó, 2004)

Buza Péter – Sajdik Ferenc: Kószálunk a régi Pesten (Panoráma, 1986)

Gianni Guadalupi – Gabriele Reina: A világ legszebb várai és kastélyai

Szulovszky János: Füstfaragók, 2008.

Magyarországi Kéményseprők Lapja 1927-1928.

Berlász J. Jenő – Riesz Lajos: A kéményseprők kincsek könyve, 1933.

Szilárdfy Zoltán: Ikonográfia-kultusztörténet, 2003.

Szentelexikon, 1994.

<http://www.muzeum.sopron.hu>

A kissé kopott kéményseprő figura a Bródy Sándor u. 15. sz. alatti ház homlokzatán áll.

A ház egykori tulajdonosa Devecis Mihály kéményseprőmester